

Estella-Lizarrarria

Reyno de Navarra Nafarroako Erresuma

Gobierno de Navarra Nafarroako Gobernua

 CAMINOS DE SEFARAD
RED DE JUDERIAS DE ESPAÑA

Turismo Bulegoa
Plaza San Martín, 4
31200 ESTELLA-LIZARRA
(+34) 848 420 485
oit.estella@navarra.es
www.turismo.navarra.es

NON LO EGIN APARTAMENTUAK

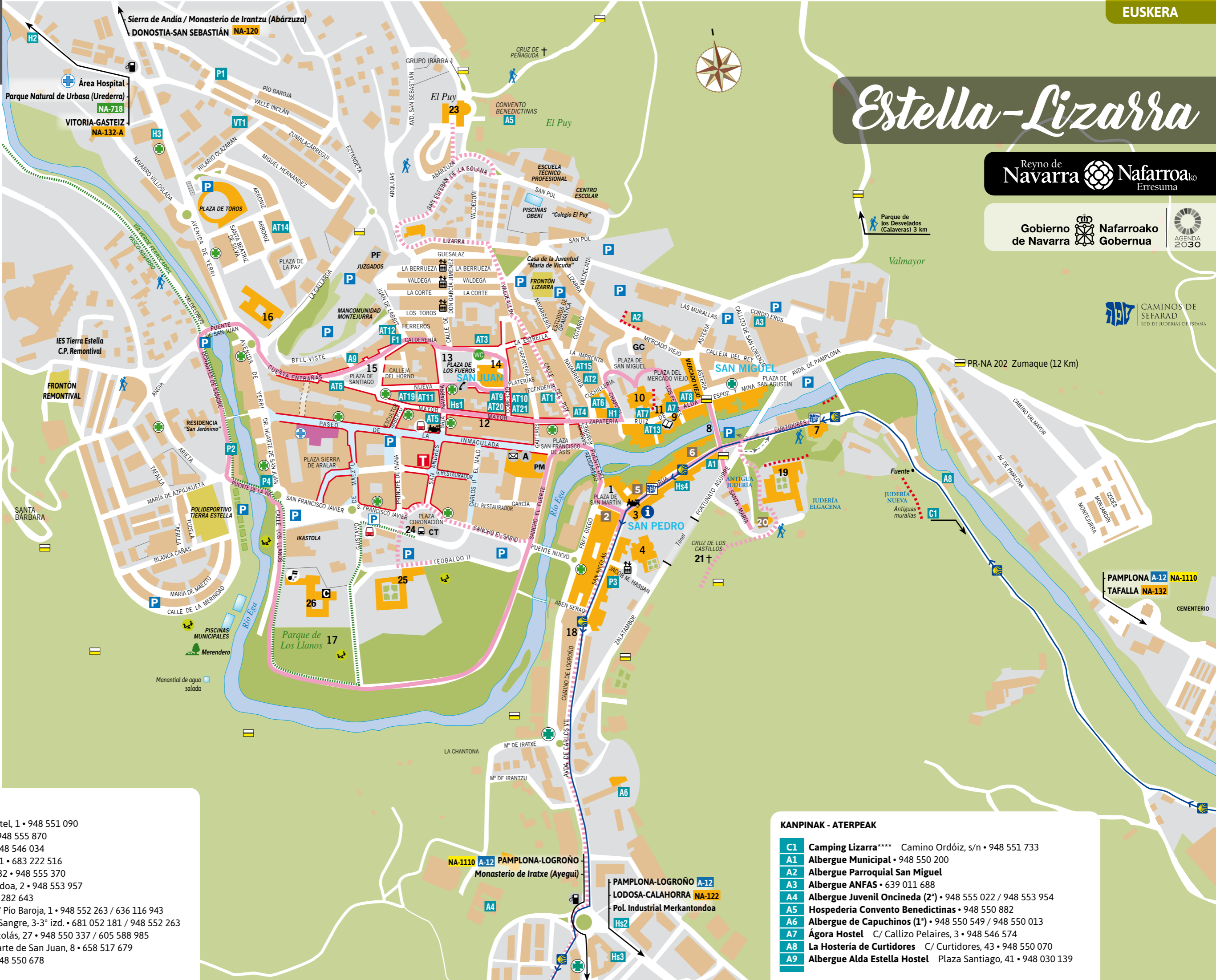
- AT1** Jurramendi 1, 2, 3 y 4
C/ del Puy, 11 • 650 114 378
- AT2** Dúplex C/ Navarrería, 8-3ºB
• 687 726 509
- AT3** Gebala Plaza de los Fueros, 31
• 606 980 675
- AT4** Eguzkilore C/ Mayor, 93-1º dcha
• 669 888 565
- AT5** Gure Ganbara C/ Mayor, 26
• 606 386 679
- AT6** Amaiur 1, 2 y 3 Plaza Santiago, 13
y C/ Navarrería, 16
• 619 580 276 / 628 122 627
- AT7** Urederra C/ Ruiz de Alda, 3-1ºC
• 675 561 415
- AT8** Pelaires C/ Ruiz de Alda, 25-1ºC
• 646 411 180
- AT9** Belmecher C/ Comercio, 15-3ºB
• 630 493 926
- AT10** Estella-Lizarrarria I y II
C/ Comercio, 21-2º • 666 413 622
- AT11** Oñate C/ Fray Wenceslao
de Oñate, 3-1ºD
• 652 951 420/ 675 556 933
- AT12** Musu Avda. Juan de Labrit, 5-2º
• 609 217 454 / 687 460 392
- AT13** Terraza Ega C/ Ruiz de Alda, 22
-1º-2º-3º • 679 645 333
- AT14** Argia C/ Arróniz, 4-4ªA
• 626 632 402
- AT15** Argia II y III C/ Navarrería, 16-2º-3º
• 626 632 402
- AT16** Garin C/ Ruiz de Alda, 17-2º
• 617 784 920
- AT17** Azcárate C/ Guesálaz, 3 bajo izd.
• 600 339 235/ 948 550 844
- AT18** Casa Daniela y Casa Daniela 1
C/ Calderería, 11-1º • 606 123 176
- AT19** Calle Nueva C/ Fray Wenceslao
de Oñate, 3-3º
• 655 735 157 / 666 758 991
- AT20** Casa Mauleón C/ Comercio, 13-2º
• 608 101 852
- AT21** Ábside de San Juan I, II, III
C/ Comercio, 9-1º-2º-3º
• 662 147 587
- VT1** Vivienda turística Baldissera
C/ Hilario Olazarán, 26
• 948 55 64 36 / 669 632 001

HOTELAK - OSTATUAK

- H1** Hospedería Chapitel**** C/ Chapitel, 1 • 948 551 090
- H2** Hotel Tximista**** C/ Zaldu, 15 • 948 555 870
- H3** Hotel Yerri** Avenida Yerri, 35 • 948 546 034
- Hs1** Hostal Cristina* C/ Baja Navarra, 1 • 683 222 516
- Hs2** Hostal Área 99 C/ Merkatondoa, 32 • 948 555 370
- Hs3** Hostal El Volante Trav. Merkatondoa, 2 • 948 553 957
- Hs4** Hostal La Rúa C/ La Rúa, 21 • 620 282 643
- P1** Pensión Bed & Breakfast Zaldu** C/ Pio Baroja, 1 • 948 552 263 / 636 116 943
- P2** Pensión Ibai Ega C/ Donantes de Sangre, 3-3º izd. • 681 052 181 / 948 552 263
- P3** Pensión Buen Camino* C/ San Nicolás, 27 • 948 550 337 / 605 588 985
- P4** Pensión Los Llanos C/ Doctor Huarte de San Juan, 8 • 658 517 679
- F1** Fonda Izarra C/ Calderería, 20 • 948 550 678

KANPINAK - ATERPEAK

- C1** Camping Lizarrarria**** Camino Ordóiz, s/n • 948 551 733
- A1** Albergue Municipal • 948 550 200
- A2** Albergue Parroquial San Miguel
- A3** Albergue ANFAS • 639 011 688
- A4** Albergue Juvenil Oñateda (2º) • 948 555 022 / 948 553 954
- A5** Hospedería Convento Benedictinas • 948 550 882
- A6** Albergue de Capuchinos (1º) • 948 550 549 / 948 550 013
- A7** Ágora Hostel C/ Callizo Pelaires, 3 • 948 546 574
- A8** La Hostería de Curtidores C/ Curtidores, 43 • 948 550 070
- A9** Albergue Alda Estella Hostel Plaza Santiago, 41 • 948 030 139

PAMPLONA **A-12** NA-1110
TAFALLA **NA-132**

HIRIAREN JATORRIA

Hasieran, **Lizarra** izeneko herrixka baskoi txiki bat izan zen. Biztanleak nekazariak ziren eta Iruña eta Nafarroako erregearen mendekoak ziren. Euskara zen haien hizkuntza.

XI. mendearen bukaeran, Erregearen Donejakue Bidea sortzen ari zen, eta, erromesei lo egiteko aukera errazteko, **Estella-Lizarra** hiri berria sortu zen. Hala, 1090ean, Antso Ramirez erregeak Lizarrako forua eman zion Egako hiriri eta merkatarri frankoen (zergarik ordaindu behar ez zuten pertsonak) kokalekuak sustatzea zuen asmoa.

Hasiera-hasieratik, **Donejakue bidea**, Lizarran, burges etorri berriek irekitako dendez eta ostatuez beteaz egon zen; gehienak Nafarroako erresumatik kanpotik etorriak ziren. Ekonomiaren geraldia dela eta, asko eraiki zuten eta, hala, XII. mendean zehar, eraiki erlijiosoak jaso ziren.

XI. eta XII. mendeetan, Ruako San Pedro zen egungo Lizarraren hasikina. Ega ibaiaren ezker aldean, denda, ostatu, truke-ete eta ospitale gehiago ireki ziren eta, horren ondorioz, beste bi auzo sortu ziren San Migel eta San Joan parrokien inguruan. **Lizarrako Forua** modu berean aplikatu zitzaizkien hiru auzoetako biztanleei.

Joan den mendera arte, hiru auzoek ardura handiz eutsi zieten beren lurralde-muga eta pribilegio historikoei, baina, 1266. urteaz gero, alkate eta erregimentu bakarrak administratzen zituen.

FESTAK ETA FOLKLOREA

Abuztuko lehen igandearen aurreko ostiralean –Erraldoien Ostiralean– hasten dira herriko festak, Puyko Andre Mariaren eta San Andres apostoluaren omenez. Igandean, gizon guztiak zuriz joaten dira santuaren aldeko prozesiora, espartinak eta gerriko eta zapi gorriak jantzita. Desfile erlijiosoa “**pañuelada**”rekin bukatzen da: Ruako San Pedro elizatik, gizonak dantzan joaten dira, ordena handiz, Wagnerren martxa baten erritmoan, eta udaletxeraino ailegatzen dira.

Goizero, bigantxen entzierroa izaten da. Goizaldeko ordu batean, **Larrain dantza** dantzatzen da Foruen plazan.

Larrain dantza Lizarrako berezko dantza da. Oso garapen konplexua du; bikoteek erritmo desberdinetan dantzatzeko dute: katea, fandangoa, balsa eta jota, eta, bukatzeko, bolera zail eta bizkorrak egiten dituzte. Gaiten soinu karrankari eta sendoa, danbolinaren tarapatak lagunduta, Lizarrarekin lotzen da eta, belaunaldiz belaunaldi, hiri horretatik atera dira gaita-jotzaileen bikote preziatuenak.

Azaroak 30aren hurbileneko asteburuan, **San Andrés** ferriak ospatzen dira.

JAN ETA EDAN

Txerrikume errea da Lizarrako janari tipikoa. Entsalada da haragi goxoaren adiskiderik onena, eskualdeko ardo beltz edo gorri goxoek lagunduta.

Postrerako, Urbasa-Andiako gazta. Azkenik, digestioa errazte aldera, ongi etor liteke kopa bat patxaran (anisa basaranekin).

Bertako babarrun gorriak (kalboteak) xingarrekin, horra neguko egun hotzetarako plater aproposa. Baita, jakina, neguko boilurra bildu eta bilatzea ere.

Udaberriari, zainzuri freskoak edo barazki-menestra dastatzea gomendatzen dizugu, orburuz, zainzuriz edo sasoiko beste barazki batzuek lagundurik, adibidez.

Pikillo-piper zapoetsuak, aldiz, urteko edozein sasoitan jaten ahal dira: haragiz nahi arrainez beterik, bakarrik haragiari lagun egiteko edo entsaladan hasierako gisa. Perretxiko-nahaskiak ere aukera ona dira, beren garaian (irailaren bukaeratik azaroaren bukaera arte). Baita garaiko ondoak ere, nahaskian edo labean baratxuriarekin. Bildotsa txilindronean (bildotsa, piper gorriak, tipula eta baratxuria).

Ajoarriero bakailaoa (idortua, piperrekin, tipularekin, baratxuriarekin eta tomatearekin). Garaiko babarrun potxak (abuztuaren bukaeratik urria arte).

KARTZELAKO ZUBIA

RUAKO SAN PEDRO ELIZA

RUAKO SAN PEDRO ELIZA

ANTZINAKO UDALETXEA

Hiria bisitatzea

ibilbide nagusia

1. TXORROTEN ITURRIA (xvi. mendea)

2. NAFARROAKO ERREGE-ERREGINEN JAUREGIA. Gustavo de Maeztu museoaren egoitza (xii. mendea). Arkupedun fatxada: ezkerreko zutabeen, Errolanen eta Ferrugat erraldoi islamiarraren arteko borrokaldia agertzen da kapitolean. Solairu nagusian, leiho bikiak daude ekialdeko kutsuko kapi-telekin. Eraikina errematatzen duten dorreak eta adreiluzko galeria xvii. mendekoak dira.

3. ANTZINAKO UDALETXEA (Turismo Bulegoa). Fatxada barrokoak zutabe eta pilastra klasikoak ditu, kapitel konposatu-ekin. Solairu nagusian, hiriko bi armari dago.

4. RUAKO SAN PEDRO ELIZA. Harmailadia 1968an eraikia da, eta eragin arabiarra duen arku polilobulatudun ateraino (xiii. mendea) eramaten du. Ezkerreko alboko mentsulan, grifoak. Eskuinean, Sagitario ageri da, arku eta geziarekin, sirena zatibitu baten zilborrari apuntatzen ari dela. Barruan sartu eta eskuinera, xii. mendeko bataiarria dago, paradisia urez hornitzen zuten lau errekek irudikatzen dituena. Erdiko nabearen absideak erromanikoa (erdiko gorputzean) eta zistertarra (hiru absidiolo erradial txikietan eta gangan) nahasten ditu. Hiru sugeak, jakinduriaren sinbolo, xix. mendearen bukaeran gehitu ziren. Erdiko absidioloan, xiv. mendeko kristo gotiko bat dago; ezkerrekoan, Arrosarioko Amaren irudi gotiko bat (xiv. mendea), eta eskuinekoan, San Pedro barroko bat (xvii. mendea). Ebanjelioaren nabea: absidean, erretaula barroko bat gurutze erromaniko batekin; San Andresen kapera barrokoa (hiriko patroia). Zilarrezko erliki-ontzi mudejarra ebatsitako jatorrizkoaren kopia da. Epistolaren nabea: Bariko San Nikolasen irudi gotikoa eta Egako Granadako dukeen hilobia, Errege-erregina katolikoek estiloan. Zalatanbor gaztelua 1572an eraitsi izanak txikizio handia sortu zuen elizaren estalkietan eta klaustroko bi galeria hondatu zituen. Gaur egun, bi galeria gordetzen dira: iparraldekoa eta mendebaldekoa. 14. kapitela bikoitza da eta zutabe tortsoez osatuta dago, honako hauetan bezala: Santo Domingo de Silosko (Burgos) klaustroa, Carcenako (Soria) elizaren arkupea, Palentziako San Andres de Arroyoko arkupea eta Burgo de Osmako katedralaren klaustroa.

5. FRAI DIEGO LIZARRAKO KULTUR ETXEA. xvi. mendeko jauregi platereskoa. Fatxadan, solairu nagusiak albo bana-

tan zutabeak dituzten bi balkoi ditu; zutabe horiek balustradunak dira eta frontoi zirkularrekin errematatuta daude. Rua kalean aurrera joanda, arku gotiko asko topatuko ditugu, Donejakue bidearen bazterretan irekitako denda eta ostatuen sarbidea zirenak garai batean.

6. GOBERNADOREAREN JAUREGIA. KARLISMOAREN MUSEOA. xvii. mendearen hasieran eraiki zen. Harlanduzko eta adreiluzko fatxada simetria eta sinpletasun klasizistaren araberrako irizpideen arabera antolatuta dago.

7. HILOBI SANTUAREN ELIZA. xiii. mendearen bukaeran hasi ziren eraikitzen eta XIV.enean bukatu zuten. Portadari begiratuz gero, pasioaren elementuak daramatzaten aingeruak ikusten ahal ditugu arkibolten giltzarrietan. Arkibolten giltzarrien goialdean, Kristo berpiztuaren tailla bat dugu. Tinpanoa goitik behera aztertuta: I.a. Kristoren gurutzaketa-aren eszena. II.a. Erdialdean, Kristoren berpizkunde eta Kristo infernura jaistea ageri dira. III.a. Azpian, azken afaria dugu. Fatxadaren goiko aldearen alboetan, apostolu-bildua bana ageri da ezker-eskuinean. Atearen ondoan, apez-piku baten eta Santiagoren figurak ditugu eta, eskuineko arkuaren giltzarrian, San Joan Bataiatzailearen irudia dago gamelu-larruz jantzita.

8. KARTZELAKO ZUBIA. 1973an eraikia, 26 metroko irekiera du. Jatorrizko erromanikoa liberalek lehertu zuten, 1873an (3. karlistaldia), hiriaren blokeoa izan zen bitartean.

9. LIBURUTEGIA. Jauregi errenazentista. Bere jatorrizko egiturari eutsi dio.

10. SAN MIGEL ELIZA. Merkatu zaharraren plazatik, harmailadi batek elizaren iparraldeko atera eramaten gaitu, eta, han, erromaniko berantiarreko eskultura multzo garrantzitsua dugu. Portadako kapitela nabarmen zuten, baita tinpanoko pantokratorra, arkiboltak eta erliebeak. Barruan, Santa Elenaren erretaula dugu, 1416koa. Aragoiko eskolakoa da. Erretaula nagusian (xviii. mendekoa), San Migelen tailla bat dugu, estilo gotiko-flamenkokoa.

11. TXAPITELEKO KALEXKA. Pasabide pintoresko horrek Ega ibaiaren bazterrean dagoen plazatxo batera eramango gaitu.

12. JAUREGI BARROKOA (xviii. mendekoa), Kale Nagusiko 41. zenbakian.

13. FORUEN PLAZA. Hiriko bilgunea da. Gaur egungo plaza Patxi Mangado arkitekto lizarrarrak eraiki zuen, xx. mendearen bukaeran. Ostegunetan, fruta- eta barazki-merkatua izaten da. Hileko 2. larunbata goizetan, bertako ekoizleen merkatua

SAN MIGEL ELIZA

MUSEO GUSTAVO DE MAEZTU

HILOBI SANTUAREN ELIZA

SANTA MARÍA JUS DEL CASTILLO

14. SAN JOAN BATAIATZAILEA ELIZA. Fatxada 1902an bukatu zuten, Anselmo de Vicuñaeren arkitekto lizarrarraren planoen arabera. Jatorrizko fatxada behera etorri zen, 1846an, erdiko gangarekin batera. Alboko ateez erakusten dute parrokia hori antzina-antzinakoa dela; hegoaldekoa gotikoa da, eta iparraldekoa, erromanikoa. Barruan, xvi. mendearen hasierako erretaula erromanista bat dago. Gurutze gotiko bat ere badago, epistolaren nabearen oinean.

15. SANTIAGO PLAZA. Oinplano trianguluarrekoa, arkupe-duna; plaza ixten den aldean, Santiagoren portalea zegoen. San Andresetik hurbilen dagoen asteburuan (azaroaren 30ean) azienda feria egiten da. Ostegunetan: arropa- eta oinetako-azoka.

16. ERREKOLETOEN KOMENTUA. Santiago Raónen proiektuaren arabera eraiki zen, eta 1731n inauguratu. Elizako fatxada barrokoa harlanduzkoa da, eta manposteria, berriz, nagusi da erakinaren gainerako ataletan. 1983an, presbiterioan kokatutako hilobi-kriptak aurkitu ziren.

17. LOS LLANOS PASEALEKUA. Zenbait zuhaitz-motaren itzala eskaintzen du, Ega ibaiaren freskurarekin batera: gaztainondoak, platanoak, akaziak, pinuak, astigarrek eta laritzak. Mendebaldean, Arietako harkaitzak ixten du pasealekua.

Bigarren mailako ibilbidea

18. GAZTELAKO ATEA. Erdi Aroko hiritik zutik geratzen den portale bakarra. Hura zeharkatzean, hiriko mugetatik kanpo aterako gara.

19. SANTO DOMINGO KOMENTUA. Teobaldo II.ak sortu zuen, 1259an. Gaur egun, adinduentzako egoitza bat da. Estilo protogotikokoa da eliza, nabe bakarrarekin; abside laua du, eta horma-bularrak. Monasterioak, oraindik ere, honako hauek gordetzen ditu: sakristia, kapitulu-gela, klaustroa, jangela eta logela. Ezin da bisitatu.

20. SANTA MARIA JUS DEL CASTILLO. Elgazena auzoan kokatu zen Lizarrako judutegia, Nafarroako erresumako hirugarren garrantzitsua, Tuterako eta Iruñeko aljamen ondotik. 1328ko martxoaren 6an jasandako erasoak zapuztu zuen haren oparoaldia. 1145ean, Santu Guztiei eskainitako eliza bihurtu zen sinagoga; geroago, Santa Maria Jus del Castillo izena eman zioten Belmetxer gotor edo gazteluaren oinean zuten kokapena dela eta. Fatxada barrokoak izan ezik, eraikin erromaniko osoak irau du. Gaur egun, Erromanikoa eta